

Boda Mihály[✧]

A teremtésvédelem és az igazságos háború elmélete: az elmélet kortárs formája

Jeff McMahan revizionista elmélete¹

DOI 10.17047/HADTUD.2023.33.4.57

Az igazságos háború elmélete szorosan kapcsolódik az emberi, a kulturális és a természeti kár okozásának korlátozásához, és így a teremtésvédelemhez. Az elmélet a története során több formában jelent meg, amelyek különböző mértékben támogatták a károkozás korlátozását és a Teremtés védelmét. Ha az elmélet történetét a 11-13. századra vezetjük vissza, akkor annak legalább három egymást követő formáját különböztethetjük meg: az Aquinói Szent Tamás (1225–1274) által összegzett középkori keresztény változatot, a 17. században Hugo Grotius (1583–1645) nevéhez, majd a 20. század második felében Michael Walzer (1935–) nevéhez kapcsolódó hagyományos (vagy nemzetközi jogi) változatot és a Jeff McMahan (1954–) által fémjelezett revizionista változatot. Jelen tanulmány a revizionista elméletet mutatja be és veti össze az igazságos háború elméletének más formáival a teremtésvédelem szempontjából.

KULCSSZAVAK: teremtésvédelem, igazságos háború elmélete, Jeff McMahan

Protection of Creation and the Contemporary Form of Just War Theory – the Revisionist Theory of Jeff McMahan

Just war theory is closely linked to the restriction of causing human, cultural and natural harm, therefore to the protection of Creation. The theory has had several forms during its history, which supported differently the restriction of causing harm and the protection of Creation. Three major forms of the theory can be distinguished from the birth of it: the medieval form summarized by Saint Thomas Aquinas (1225-1274), the international law theory represented by Hugo Grotius (1583-1645) and Michael Walzer (1935-), and the contemporary revisionist theory of Jeff McMahan (1954-). This paper concerns comparatively the revisionist theory from the perspective of protection of Creation.

KEYWORDS: protection of Creation, just war theory, Jeff McMahan

---

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar –
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;
E-mail: boda.mihaly@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0003-3037-3644>

1 A publikáció a Pázmány Péter Katolikus Egyetem megbízásából a Teremtésvédelmi Kutatóintézet a „Fenntarthatóság, állóképesség – az éghajlatváltozás és az ahhoz való alkalmazkodás társadalmi kihívásai” projekt keretében készült. A projekt támogatója a Technológiai és Ipari Minisztérium.

Bevezetés

Az igazságos háború elmélete a háború indításáról és viseléséről kialakított morális elméletek spektrumában köztes helyet foglal el. A spektrumban szereplő elméletek aszerint (is) különböznek egymástól, hogy mennyiben védik az emberi, kulturális és természeti értékeket. A spektrum egyik végén a pacifizmus található, ami az okozott emberi, kulturális és természeti károk miatt semmilyen háborút nem tart morálisan igazolhatónak. A spektrum másik végén pedig a militarizmus helyezkedik el, ami potenciálisan minden háborút igazolhatónak tart, bármekkora pusztítással is járjon az, mivel a háború mindig jó esély a kiemelkedettség bizonyítására és a dicsőség megszerzésére. A két véglet között található további elméletek a politikai realizmus és az igazságos háború elmélete. A politikai realizmus szerint a háború akkor igazolt, ha azzal elérhető az államérdek, mégha ez jelentős kárral jár is együtt. Az igazságos háború elmélete szerint pedig akkor, ha a háború igazságos célra irányul és igazságosan viselhető.²

A Teremtés védelmének kimagaslóan fontos eszköze az emberek között fennálló harmonikus béke. Amennyiben azonban a teremtésvédelem nem valósítható meg békés úton, akkor az igazságos háború elméletének megfelelő háború is a Teremtés védelmezője, ha szembe állítjuk azt a háború militarista és realista elméletével. Az igazságos háború elméletének ugyanis két funkciója van: felhatalmazást ad a háború bizonyos helyzetekben való kezdeményezésére és bizonyos módon való vívására, illetve más helyzetekben tiltja a háború indítását és a háború más módon való viselését. Az előbbi funkciójában az elmélet hozzájárul a háborúkhöz és a háborúk okozta pusztításhoz, az utóbbi funkciójában azonban éppen hogy korlátozza a háborút, és így védi az emberi, a kulturális és a természeti javakat, a Teremtést.

Az igazságos háború elméletének azonban magának is több formája alakult ki az elmélet története során, amelyek nem ugyanolyan mértékben korlátozzák a háborús károkozást és védik a Teremtést. Egy másik írásom³ foglalkozik az elmélet középkori és a Michael Walzer (1935–) nevéhez kapcsolódó, hagyományosnak (vagy nemzetközi joginak) nevezett formájával, jelen írás pedig az elméletnek a Jeff McMahan⁴ által képviselt revizionista formáját mutatja be, és veti össze az igazságos háború elméletének két korábbi formájával a teremtésvédelem szempontjából.

A revizionista elmélet a hagyományos elmélet által tárgyalt 19–20. századi hagyományt (a legalista paradigmát) nem csupán részleteiben veti alá felülvizsgálatnak,

2 Boda 2023a, 9.

3 Boda 2023b.

4 Jefferson (Jeff) A. McMahan amerikai filozófus, jelenleg a University of Oxford oktatója és kutatója, az American Academy of Arts and Science tagja. McMahan angol irodalomból az Egyesült Államokban, politikaelméletből, közgazdaságtanból, filozófiából és etikából pedig az Egyesült Királyságban (Oxfordban majd Cambridge-ben) végzett tanulmányokat. Doktori disszertációjában az analitikus filozófia és etika módszereivel vizsgálta a populációelmélet problémáit (1986). Oktatóként a University of Illinois-on, majd a Rutgers University-n dolgozott oxfordi kinevezése előtt. Kutatóként könyvet írt Ronald Reagan amerikai elnök hidegháborús külpolitikájáról (1985), majd a halál és emberölés etikájáról (2002) és az igazságos háború viseléséről (2009). Munkássága szerteágazó, ám az igazságos háború elmélete vizsgálatának kiemelt figyelmet szentelt.

mint Walzer hagyományos elmélete,⁵ hanem teljes egészében. Ennek keretében új elképzelést alakít ki

- az igazságos háború szabályainak megismerési lehetőségéről;
- az igazolt egyéni és állami önvédelem mibenlétéről;
- a háború indításának igazságosságáról;
- a háború vívásának igazságosságáról; illetve
- a háborúindítás és a háborúvívás igazságosságának a viszonyáról.

A felülvizsgálat azzal az eredménnyel jár, hogy a revizionisták által képviselt igazságos háború analitikus filozófiai (etikai) elmélete⁶ jelentősen más értékelését adja a háborús igazságnak, mint a nemzetközi jogi (hagyományos) elmélet (vagy akár a józan ész).⁷ Ez McMahan szerint nem azt jelenti, hogy a nemzetközi jog nem lenne érvényes, hanem azt, hogy a háború etikája egy kétszintű elméletet foglal magába. Az első szintet az objektív igazságokat kutató analitikus etika eredményei adják, a második szintet pedig az államok akaratát tükröző nemzetközi jog. Az analitikus etikai eredmények nem fordíthatók le a nemzetközi jog nyelvére, mivel utóbbinak nem az etikai (elméleti) igazságokra kell koncentrálnia, hanem a gyakorlatra, így a kihirdetés lehetséges következményeire, illetve az elvárások lehetséges intézményesítésére és kikényszerítésére.⁸

I. Az igazságos háború szabályainak megismerése: a módszertan

A McMahan által alkalmazott módszer az igazságos háború szabályainak felderítésére jelentősen különbözik Walzer módszerétől. Walzer alapvetően a több évszázados nemzetközi konvencióra (a legalista paradigmára és a domesztikus analógiára), valamint a háborús konvenciókra hagyatkozott. Ezeket elfogadva tett javaslatot a konvenciók kisebb felülvizsgálatára, amivel maga is részévé vált azoknak. A nemzetközi konvenció fenntartása az igazságos háború hagyományának erősítését és nem objektív elméletét eredményezi.

McMahan ezzel szemben a revizionista gondolkodók által John Rawls nevéhez kapcsolt módszert – a reflektív equilibrium módszerét – alkalmazza.⁹ Ez a módszer az egyedi (és a legtöbb esetben gondolatkísérleten alapuló) esetekből kiindulva igyekszik intuíción alapuló megfontolt értékítéleteket hozni (hogy az egyedi esetek igazságosak-e vagy sem), majd ezen egyedi ítéletek alapján törekszik az egyedi esetek mögött megbújó, közös morális szabály azonosítására. A következő lépésben a módszer a kapott szabályt újabb egyedi esetekre alkalmazza, teszteli. Ha a szabály és az egyedi esetek értékelése összhangban van, akkor kijelenthető, hogy megvan az elfogadható szabály. Ha azonban ellentmondanak egymásnak, akkor szükséges vagy a szabály, vagy az egyedi eset értékelésének felülvizsgálata. A következő fejezetben láthatjuk a módszer alkalmazásának egy példáját.

5 Walzer elméletéhez lásd: Boda 2023b.

6 Lazar 2017a, 113.

7 McMahan 2014, 118–120.

8 McMahan 2008a, 33.

9 Lazar 2017a, 114; Lazar 2017b, 39.

II. Az egyéni és az állami önvédelem viszonya: a kiinduló elmélet

A konvencionális megközelítés háttérbe szorítása után McMahan Walzer domesztikus analógiára alapozott megközelítését is érvényteleníti. A domesztikus analógia értelmében az államok közötti háborús viszonyokat az egyének közötti önvédelmi szituációkhoz hasonlóan – de nem azokkal azonosan – kell értékelni. McMahan ezzel szemben úgy véli, hogy az államok igazságos háborúit nem csupán az egyéni önvédelem hasonlatosságára kell értékelni, hanem azok nem mások, mint az egyének aggregált önvédelmi akciói. A domesztikus analógia elvetését McMahan az egyéni önvédelem egy új elméletének elfogadásával alapozza meg, majd ezt az elméletet alkalmazza az igazságos háború indításának és viselésének kérdésében.

Az egyéni önvédelem során a fenyegetéssel szemben magát védő személy azáltal váltja meg magát a fenyegetéstől, hogy szándékosan új fenyegetést hoz létre. A fenyegetéstől való megváltásnak van egy másik formája is, amikor a fenyegetett személy azáltal védi magát, hogy másra irányítja át a fenyegetést (például lehúzza a fejét a felé repülő kő elől, ami így a vele sétáló másik személyt találja el). A fenyegetett személynek ez a tette nem szándékos károkozás, hanem inkább a másik védelmének megtagadását foglalja magába. A fenyegetéstől való megváltásnak ez a formája az önmegőrzés, ami relatíve könnyebben igazolható, mint az önvédelem.¹⁰ Az önvédelemben az önmegőrzéssel szemben fontos szerepe van a szándékos károkozásnak.

Az igazolt önvédelemben történő emberölésnek hagyományosan több alapelvét szokás megkülönböztetni. Így az önvédelemnek valamilyen nemártatlan fenyegetéssel szemben kell megjelennie; a fenyegetésnek közvetlennek kell lenni; az önvédelemben használt erőnek arányosnak kell lennie a fenyegetéssel (ha a fenyegetés csak nemhalálos sérülést okozna, akkor nem lehet halálos önvédelmet folytatni); és az önvédelemnek szükségesnek kell lennie a védelemhez (hozzá kell járulnia védelemhez, de annál többet nem célozhat, még ha arányos is lenne).¹¹ Az önvédelemnek ebben a jellemzésében most a legelső feltétel érdekes számunka, hogy miként lehet értékelni a „nemártatlan fenyegetést”-t.

A nemártatlan fenyegetés lehet bűnösen nemártatlan fenyegetés, amikor a fenyegetésként megjelenő személy rossz akarata, károkozási vagy emberölési szándéka következtében jelent fenyegetést. Ebben az esetben a támadó személy az akarata által felelőssé teszi magát a vele szemben folytatott önvédelemre, és megérdemli, hogy őt önvédelemben az áldozat megölje. Nemártatlan fenyegetés lehet azonban az a személy is, aki csak materiális, de nembűnös fenyegetést jelent az áldozatra. Ebben az esetben ugyanis a fenyegetést jelentő személy súlyosan és károsan – de nem feltétlenül akaratlagosan vagy felelősen – avatkozik be az áldozat életébe, és ezzel megsérti az áldozatnak azt a jogát, hogy ne öljék meg. Ez azt eredményezi, hogy a fenyegetést jelentő személy maga elveszti azt a jogát, hogy ne öljék meg, így az áldozat önvédelemben megölheti.¹²

10 McMahan 1994, 252–253. Lásd még: Boorse-Sorensen 1988, 115–133.

11 Kaufman 2009, 18–19.

12 Frowe 2011, 12–18.

McMahan szerint ezek az alternatívák nem biztosítanak elégséges és/vagy szükséges feltételeket az önvédelemben való emberüléshez: a bűnösség nem elégséges, a materiális nemártatlanság pedig sem nem elégséges, sem nem szükséges feltétele az önvédelemnek. Az ellenvetéseket a reflektív equilibrium módszerét alkalmazva egyedi gondolatkísérletek segítségével fogalmazza meg, amikből az előző elméletek elvetésének szükségességére következtet.

Vegyük először a materiális nemártatlanság kritériumát, ami McMahan szerint nem elégséges és nem is szükséges feltétel. Ha egy bűnöző meg akar ölni egy járókelet, amit a helyszínre érkező rendőr csak fegyverhasználattal képes megakadályozni, akkor a rendőr ugyan materiálisan nemártatlan fenyegetést jelent a bűnözőre nézve, azonban a bűnöző mégsem ölheti meg igazoltan a rendőrt önvédelemben. A materiális nemártatlanság kritériuma így nem elégséges a példa magyarázatára, ezért nem elégséges az önvédelem igazolásához. A materiális nemártatlanság nem is szükséges feltétel. Ha ugyanis, két bányász lent reked egy bányában, mert egyikük bűnösen beomlasztotta a kivezető alagutat azzal a céllal, hogy a másikat megölje, és csak a bűnös bányásznak van oxigénpalackja, akkor ő nem jelent materiális fenyegetést a másik bányászra nézve. Ám mégis ő a felelős a történetekért, ezért a másik bányász elveheti tőle az oxigénpalackot, eközben a halálát okozva. Ehhez nem kell feltételezni a materiális nemártatlanságot, ami így nem szükséges feltétele az igazolt önvédelemnek.¹³

A bűnösség kritériuma szintén nem elégséges az önvédelemben történő emberülés igazolásához, ugyanis nem képes igazolni az ártatlan támadó személy által jelentett fenyegetéssel szembeni önvédelmet. Az ártatlan támadó az a fenyegetést jelentő személy, aki nemhanyag tudatlansága, csökkent felelőssége, vagy kényszer következtében jelent fenyegetést, ezért nem bűnös, ám akivel szemben mégis igazolt az önvédelemben való emberülés. Ártatlan fenyegetést jelent az a személy például, aki ártatlanul zuhan egy másik ember – az áldozat – felé (a valóságtól elvonatkoztatott gondolatkísérlet szerint az áldozat egy kút alján áll, az ártatlan fenyegetés pedig a kút peremén átesve éppen felé zuhan, agyonnyomással fenyegetve őt). Az ártatlan fenyegetést áldozata önvédelemben igazoltan felrobbanthatja, mielőtt az ráesik (ha éppen van nála ehhez szükséges eszköz).¹⁴

McMahan az ellenérvek mellett kidolgozza a saját elképzelését ki, ami képes kezelni az ellenvetésként hozott példákat. Ez arra az elvre épül, hogy annak kell viselnie az önvédelmi szituációban felmerülő kárt, aki felelős annak felmerüléséért. McMahan szerint az emberülés akkor igazolt önvédelemben, ha a támadó morálisan felelős azért, hogy az áldozat önvédelemben kárt okozzon neki. A morális felelősség fogalma közel áll a bűnösség fogalmához, ám különbözik attól. A bűnösség mindig magába foglalja a morális felelősséget, ám a morális felelősség nem mindig jár együtt a bűnösséggel. Például, ha valaki gondos tulajdonosa egy autónak, amiben egy alkalommal mégis elromlik a fék és ezért fenyegetést jelent a járókelet áldozatra nézve, akkor az áldozat önvédelemben felrobbanthatja az autót és benne az autótulajdonost (ha éppen van nála egy ehhez szükséges eszköz). Az autótulajdonos ugyanis

13 McMahan 1994, 257–259.

14 McMahan 1994, 263–264.

(valamilyen mértékben) morálisan felelős a tettéért, még ha nem is bűnös, mivel akaratlagosan választotta az autóvezetést, tudatában annak, hogy megvan a minimális kockázata a súlyos kárt okozó ilyen balesetnek. Az ilyen morális felelősségnek akkor van jelentősége, amikor azt kell eldönteni, hogy ki viselje a helyzetben felmerülő kárt. Ekkor, McMahan kifejezésével, az autótulajdonos felelős a vele szemben alkalmazott önvédelmi és halálos erőszakért.¹⁵

III. A háborúindítás igazságossága: az igazságos ok

A háború indításának egyik – kiemelt – jelentőséggel rendelkező szabálya a háború igazságos okának (vagy céljának) a szabálya. Az igazságos ok szabályát az igazságos háború nemzetközi jogi elmélete az állami jogsértésre vagy a jogsértés veszélyére hivatkozva határozza meg, és azzal a céllal fogadja el igazságosnak a háborút, hogy az a jogsértés megszüntetésére vagy megakadályozására irányul. McMahan szerint azonban az igazságos (és igazságtalan) ok meghatározásában a morális felelősségnek és az emberi jogsértésnek van szerepe és nem az állami jogsértésnek. Az igazságos ok formális meghatározásával, illetve két ok – a kisebb agresszió és a humanitárius beavatkozás – tárgyalásával is igyekeznek ezt bizonyítani.

1. A háború igazságos oka

A háború igazságos oka a hagyományos elmélet szerint a háborúindítás egyik feltétele, aminek a központi fogalma, hogy az agresszor megsérti egy másik állam jogait vagy veszélyt jelent rá nézve. McMahan ezzel szemben – összhangban az önvédelemről általa mondottakkal – úgy véli, hogy az igazságos ok a morális felelősséggel áll kapcsolatban. A saját szavaival: „A háború igazságos okáról beszélhetünk, amikor egy népcsoport (*one group of people*) – gyakran egy állam, de lehetőség szerint egy nemzet vagy másmilyen szervezett közösség – morálisan felelős (*responsible*) egy olyan cselekedetért, ami valamilyen módon rosszat okozott egy másik népnek vagy rossz okozásával fenyeget, és az felelőssé (*liable*) teszi az elkövetőt az ellene alkalmazott katonai támadásért mint a fenyegetés megelőzésének, vagy az okozott rossz jóvátételének vagy megbüntetésének eszközeért.”¹⁶

Az igazságos ok McMahan szerint nem csupán a háború indításakor bír jelentőséggel, hanem annak a háború során végig fenn kell állnia. Így lehetséges, hogy az igazságos okkal háborút kezdeményező állam a háború során elveszíti igazságos okát és a háborút igazságtalan háborúként folytatja, ahogyan az is, hogy a háború során megváltozik az igazságos ok. Például, az önvédelmi háborúként induló háború megnyerésével a háború folytatásának igazságtalan célja lehet a korábbi agresszor fővárosának elfoglalása és területeinek meghódítása. Ugyanebben a helyzetben a folytatás igazságos célja azonban lehet demilitarizált övezet kialakítása a korábbi agresszor területén.¹⁷

15 McMahan 2005a, 772; McMahan 2009, 157.

16 McMahan 2005b, 8.

17 McMahan 2005b, 2–3.

Igazságos okok lehetnek a nagyobb agresszióval szembeni védekezés, a korábban az agresszor által elvett területek visszavétele (ha ott még nem alakult ki új társadalom), az emberi jogsértés elhárítása, a jövőbeli agresszió megelőzése és az elrettenítés. Ezekben az esetekben igaz az, hogy az agresszor felelőssé teszi magát az ellene indítandó katonai támadásért. Az igazságtalan okok azok, amik nem tartoznak a felsoroltak közé, például a másik ország demokratizálódásának katonai erővel való elősegítése. Ebben az esetben ugyanis az adott ország lakói és vezetése nem tették magukat felelőssé a katonai beavatkozásért.¹⁸

Térjünk most rá azokra a háborús okokra a tárgyalására, amiknek McMahan nagyobb figyelmet szentel. Ezek a kisebb agresszió, a humanitárius beavatkozás és a büntetés.

2. A kisebb agresszió

A nagyobb agresszió (*major aggression*) az az agresszió, aminek a céljai között szerepel a nagyarányú erőszak, például az emberölés vagy a károkozás. Ilyen a népek kiirtásáért, rabszolgasorba vetéséért vagy az országból való kiűzéséért indított háborúk. A nagyobb agresszió emberi jogokat sért, ezért ellene a védelem igazságos.

Ezzel szemben a kisebb agresszió (*lesser aggression*) céljai nem foglalnak magukba ilyen elemeket. A kisebb agresszió céljai tipikusan területek elfoglalását, erőforrások megszerzését, politikai uralom kiterjesztését foglalja magába. Ebben az esetben a katonai erőszak alkalmazása feltételes, azaz arra csak abban az esetben kerül sor, ha az áldozatállam ellenáll. Az agresszor előnyben részesíti céljai harcok nélkül való elérését.¹⁹ A kisebb agresszió paradigmája a Falkland-szigeteki háború (1982), amiben az argentinok a brit politikai fennhatóság alatt lévő szigeteket akarták elfoglalni annak 1800 főt számláló lakosságával együtt. Az argentinok, ha teheték volna, harc nélkül foglalták volna el a szigeteket, ami nem változtatta volna meg jelentősen a szigetlakók napi életét. A háborúnak 600 argentin áldozata és 1200 sérültje volt, azaz összesen annyi, amennyien a szigeteken laktak.

A nemzetközi jogi elmélet értelmében a kisebb agresszió csak az egyéneket érintő hatásában kisebb, az államot érintő hatásában nem, hiszen területek, erőforrások és a politikai szuverenitás forog kockán. Ennek az elméletnek az értelmében így igazságosan lehet önvédelmi háborút vívni a kisebb agresszió ellen is. McMahan azonban más véleményen van. Úgy véli, hogy a kisebb agresszióval szemben nem megengedett az önvédelmi háború.²⁰

A kora újkortól kezdve a háborúindítás igazságosságának megítélésében nem csupán az igazságos ok (illetve a legitím autoritás és a helyes szándék) játszott szerepet, hanem a háború arányossága is, azaz hogy az igazságos okhoz mérten arányos-e a háborúban előidézett emberhalál és kár jelentette rossz.²¹ Az igazságos háború hagyományos elmélete az arányosság kalkulációjában azonban csak a nemharcolóknak okozott halált

18 McMahan 2005b, 12–17.

19 McMahan 2014, 117.

20 McMahan 2014, 121.

21 Boda 2020, 29–31.

és kárt számolja. Ezt az arányosságot McMahan széles arányosságnak nevezi, és megkülönbözteti a szűk arányosságtól. A szűk arányosság kalkulációjában azoknak a személyeknek okozott kár számít, akik felelőssé tették magukat a velük szembeni károkozásért. Ők a harcolók, praktikusán a katonák.²²

A kisebb agresszióval szemben való védelem igazolhatatlanságát McMahan alapvetően a szűk arányosság fogalmára építi. Úgy érvel, hogy amíg a nagyobb agresszióval szembeni önvédelemben a háború által okozott kár arányos a háború igazságos céljával, addig a kisebb agresszióval szembeni katonai védelemben az agresszor katonáinak és a saját katonáknak okozott kár nem arányos a védelem céljával. Másképpen fogalmazva, a kisebb agresszióval szembeni állami önvédelem több rosszat okoz, mint amennyi jót ér el.

Az agresszor katonái ugyanis csak feltételes fenyegetést jelentenek. Ez részben azt jelenti, hogy az önvédelem megkezdése előtt ezek a katonák egyéenként nem járulnak annyival hozzá a kisebb agresszió igazságtalan céljának eléréséhez, hogy azzal felelőssé tegyék magukat a velük szemben alkalmazott halálos erőszakért. Az itt működő legfontosabb elv, hogy az agresszor katonái a tetteiket megakadályozó, olyan mértékű nekik okozott kárért felelősek, ami arányos a kisebb agresszióhoz való egyéni hozzájárulásukkal. Ez a hozzájárulás pedig McMahan szerint sem materiálisan (kauzálian), sem morálisan nem sok. McMahan szerint ugyanis az egyes katonák tényszerűen keveset tesznek a kisebb agresszió céljának megvalósításáért. Továbbá, morálisan sem tekinthető jelentősnek a hozzájárulásuk, mivel a katonák tipikusan fiatal – 18-20 éves – emberek, akik jogilag ugyan felnőttek, morálisan azonban még nem érettek teljesen arra, hogy megfontolás után indokok alapján cselekedjenek (ezt az állapotot 25 éves koruk körül érik el McMahan szerint). Végül, a kisebb agresszióban részt vevő katonák többnyire ténybeli bizonytalanságban vannak, és kényszer alatt cselekszenek.²³ Ez az elv McMahan igazolt önvédelemről alkotott elméletével, a morális felelősség elméletével cseng egybe.

McMahan álláspontjával szemben a nemzetközi jogi elmélet képviselőjének részéről felmerülhet legalább két ellenvetés is. Az egyik a politikai függetlenség (a politikai közösség túlélésének) kérdését érinti, a másik a katonai védelem elrettentő erejét. Felvethető, hogy a politikai függetlenség (a politikai közösség léte) olyan érték, ami igazolja az annak elvételét célzó kisebb agresszió elleni védelmet. McMahan azonban úgy véli, hogy a politikai függetlenség olyan érték, amiért némelyek számára érdemes lehet vállalni a halált, a sérülést és a kárt, azonban nem olyan érték, ami igazolja nagy számú ember halálát a katonai védelem során.²⁴ A másik felmerülő ellenvetés, hogy a kisebb agresszió is mindig igazolt, mivel az ilyen katonai védelem elrettentő erővel hat a lehetséges jövőbeli kisebb agressziókra nézve. Azt McMahan is elismeri, hogy ha soha, semmilyen állam nem lépne fel katonai védelemmel az öt érő kisebb agresszióval szemben, akkor a kisebb agresszió sokkal elterjedtebb érdekérvényesítési forma lenne. Ugyanakkor, az elrettentéshez szerinte nem szükséges minden kisebb agresszióval szemben katonai erővel fellépni. Az elrettentés értéke így nem abszolút, hanem azt korlátozza az aránytalan kár. Akkor célozható meg az elrettentés, ha a védelemben okozott kár arányos azzal.²⁵

22 McMahan 2014, 124.

23 Uo. 126–128.

24 Uo. 133.

25 Uo. 154.

3. A humanitárius intervenció

A humanitárius intervenció a beavatkozások egyik formája, azaz olyan katonai művelet, amikor egy állam egy másik állam belügyeibe avatkozik be. A hagyományos elmélet szerint a beavatkozás az állami jogok és a közösségi önmeghatározás miatt csak korlátozott mértékben igazságos. Ezek egyike a humanitárius intervenció, ami Walzer eredeti elképzelése szerint igen korlátozott, csak a súlyos emberi jogsértés eseteire terjed ki.

McMahan részben elfogadja Walzer érvét, hogy az emberi jogsértést végrehajtó állam elveszti politikai közösség jellegét, így az ilyen esetekben a humanitárius intervenció igazságos beavatkozás. Úgy véli ugyanis, hogy azok az államok, amelyekben a nemzeté válás nem zajlott le teljesen, nem alkotják egyetlen nemzetnek az államát, hanem többnemzetiségű államok. Ezeknek az államoknak nem egyetlen, önmagát meghatározni kívánó közösség a tagja, hanem több. Ezeknek az államoknak nincs egyetlen közösségi „önmagá”-ja (*collective self*-je), ami képes lenne egységben meghatározni magát, hanem több ilyen van, amelyek önmeghatározása – egy centralizáló erő hiányában – kölcsönösen kizárja egymást. Ezért, ha az állam nem esik szét, akkor könnyen előfordulhat, hogy a többnemzetiségű állam vezetésében csak az egyik vagy a másik nemzet reprezentálja magát, és ők igyekeznek a saját önmeghatározásuk szerint irányítani az egész ország sorsát. Az alkalmazott módszerek némelyike emberi jogsértéshez is vezethet. McMahan szerint az ilyen politikai vezetéssel szemben a beavatkozás igazságos, mert a sérti az egész közösség önmeghatározását. Jelentősége van azonban annak, hogy a beavatkozás olyan tetteket foglaljon magába, amikkel szemben a jogsértő politikai erő felelőssé tette magát, illetve hogy a beavatkozás kedvezményezettje egyezzen bele a beavatkozásba.²⁶

McMahan itt még elfogad egy kiterjesztő feltételt is. E szerint a kedvezményezett beleegyezése nem szükséges követelménye a beavatkozásnak, ha a beavatkozás elutasítása kizárólag az érintett fél saját, önös érdekére gondolva történik meg, mert ebben az esetben is lesznek a kedvezményezett közösségben olyanok (a gyerekek), akiknek a beavatkozás az érdekét szolgálja.²⁷

McMahan még megengedőbben vélekedik, amikor nem a szűken vett nemzetállamokat (vagy a nemzetállami lét célját kijelölő politikai közösségeket) tekinti. Úgy véli ugyanis, hogy a közösségi önmeghatározáshoz való jog jóval korlátozottabb, mint Walzer gondolja. A közösségi önmeghatározáshoz való jog ugyanis nem hatalmazza fel a politikai közösséget arra, hogy mindent megtegyen, amit akar. Az egyéni emberi jogok és az egyéni önmeghatározás korlátozzák azt. Így van ez akkor is, ha a politikai közösség egy másik állam állampolgárával kerül szembe, és akkor is, ha a saját állampolgárával.²⁸ Ez a McMahan-i álláspont még tágabbra nyitja a humanitárius intervenció lehetőségét, és nem csupán a súlyos emberi jogsértésekre korlátozza azt.

26 McMahan 2010, 44–48.

27 McMahan 2010, 52–53.

28 McMahan 1996, 17–18.

A kitágított humanitárius beavatkozásba McMahan azonban beépít egy korlátozó tényezőt is. Ennek segítségével elkerülhető, hogy az egyes államok a saját érdekében visszaéljenek a humanitárius beavatkozással, vagy éppen hogy egy nemzeti haderő katonái „lelkiismereti” okokból vonakodjanak egy másik, hozzájuk nem kötődő, állam polgárainak a megsegítésétől. Ez a korlátozó tényező, hogy a beavatkozást egy speciális nemzetközi egységnek kell elvégezni, amit egy pártatlan, demokratikusan szervezett nemzetközi szervezet által kontrollál, és ami az állományát maga toborozza a világ minden részéről és maga is képezi ki.²⁹

A nemzetközi haderő bevetése morálisan azonban nem csupán megengedett, hanem bizonyos esetekben kötelező is, mivel a bevetést kiváltó helyzetre nem csak az jellemző, hogy emberek kárt szenvednek (mint a természeti katasztrófa esetén), hanem hogy az elszenvedett károk mások immorális tetteinek a következményei.³⁰

IV. A háborúviselés igazságossága: a diszkriminációs szabály

A háborúvívás igazságosságának tekintetében McMahan a diszkriminációs szabályt vizsgálja a harcolók morális egyenlőségének, illetve a nemharcolók immunitásának az elemzésén keresztül. A vizsgálat során arra jut, hogy a legitim módon támadhatók, illetve a legitim módon nem támadhatók közötti különbséget nem a megfelelő módon határozza meg a Walzer-i harcolók és a nemharcolók közötti különbség. Ehelyett a morálisan felelős és a morálisan nem felelős közötti különbséget javasolja.

1. A harcolók morális egyenlősége

McMahan felülvizsgálati törekvése a háborúindítás igazságossága mellett kiterjed a nagyobb agressziót jelentő háborúk viselésének igazságosságára is, egészen pontosan az abban harcolók morális egyenlőségének a felülvizsgálatára. A harcolók morális egyenlősége azt jelenti, hogy a háborúban az ellentétes oldalon harcoló katonák azonos jogokkal és köteleességekkel rendelkeznek, attól függetlenül, hogy igazságos okkal vagy igazságtalan okkal indított háborúban harcolnak-e. McMahan véleménye az, hogy az igazságos okkal háborút vívó harcolók jogai és köteleességei eltérnek az igazságtalan okkal háborút vívó harcolóktól.

Úgy véli, hogy az igazságos okkal háborút vívó fél azért viselhet háborút, mert az, aki ellen vívja, morálisan felelőssé tette magát az ellene indított (igazságos) háborúért. Ez utóbbi fél ugyanis igazságtalan okkal vívja a háborúját. Ez alapján megkülönböztethetünk igazságos harcolót és igazságtalan harcolót, attól függően, hogy az igazságos okkal harcolók oldalán harcol, vagy az igazságtalan okkal harcolók oldalán. Az igazságtalan harcolóknak pedig általában véve igazságtalan az igazságos harcolók ellen harcolni, míg az igazságos harcolóknak igazságos az igazságtalan harcolók ellen harcolni.³¹

29 McMahan 2010, 70.

30 McMahan 2010, 62.

31 McMahan 2009, 5–6.

A nemzetközi jogi elmélet értelmében, az összes harcoló azért rendelkezik morálisan egyenlő jogokkal és kötelességekkel, mert egyaránt materiális veszélyt jelentenek a másik félre, és mert nem felelősek a háború okáért és céljáért. McMahan szerint azonban az igazságtalan harcolók nem támadhatják meg az igazságos harcolókat, mivel azok igazságos okkal harcolnak, és nem tették magukat felelőssé az ellenük alkalmazott erőszakért. A helyzet a McMahan által preferált önvédelmi szituációval azonos: önvédelemben az áldozat igazságosan alkalmazhat erőszakot a támadóval szemben, mert a támadó igazságtalan támadásának következtében – valamilyen mértékben³² – felelőssé tette magát az ellene alkalmazott erőszakért. Az áldozat azonban nem viselkedett a támadóval szemben igazságtalanul és így nem tette magát felelőssé magát az ellene alkalmazott erőszakért, ezért a támadó csak igazságtalanul alkalmazhat ellene erőszakot. Általánosságban megfogalmazva: a támadó fél igazságtalan okkal indított háborút az áldozattal szemben, ezért felelőssé tette magát, hogy az áldozat igazságos okkal és igazságos módon alkalmazzon erőszakot vele szemben.³³

Ezen megfontolás alól kivételt képez az az eset, amikor az igazságos harcolók igazságtalan eszközökkel igyekeznek igazságos céljukat elérni. Ilyen eset, ha az igazságos harcoló nemharcolókat támad és felelős azért, hogy szándékosan támad nemharcolókat, vagy azért, hogy nem szándékosan, hanem előrelátottan, ám aránytalan mértékben okoz kárt nemharcolóknak. Ezekben az esetekben a megtámadott nemharcolók és az őket védő – és ebben a tekintetben igazságos, de eredetileg – nemigazságos harcolók vehetik fel a harcot – az ebben a tekintetben nemigazságos, de eredetileg – igazságos harcolókkal.

2. A nemharcolók immunitása

A hagyományos elmélet által elfogadott nemharcolói immunitás azt foglalja magába, hogy az igazságos és az igazságtalan célért háborúzó fél nemharcolói sem bűnösök, és morálisan nem felelősek a(z igazságtalan) háborúért, ezért nem is lehetnek legitim célpontjai a másik oldal támadásának. A harcolók morális egyenlősége mellett a nemharcolók egyenlő immunitása kínálja az alapot a diszkriminációs szabályhoz. E szerint a támadás során mindkét fél esetében különbséget kell tenni a legitim módon támadható harcolók, és a legitim módon nem támadható nemharcolók között. A hagyományos elmélet szerint a nemharcolók immunitásának az az alapja, hogy nem jelentenek veszélyt a másik fél számára.

McMahan szerint azonban a támadhatóság feltétele nem a veszélyesség, hanem a morális felelősség. Amíg valaki „veszélyes” vagy „nem veszélyes” tipikusan egy csoport tagjaként lehet, például a katonák veszélyesek, a civilek nem veszélyesek, addig a morális felelősség a tettekkel van összefüggésben. McMahan szerint pedig a támadhatóság és az immunitás azzal függ össze, hogy ki mit tesz. Ha valaki nem tesz semmi olyat, ami által elveszíti azt az egyéni emberi jogát, hogy ne támadják

32 A felelősség mértékéről és típusáról lásd: McMahan 2009, 182–188.

33 McMahan 2009, 17–18.

meg, azaz nem teszi felelőssé magát az ellene irányított támadásért, akkor ő immunitással rendelkezik. Ha azonban tettével felelőssé teszi magát az ellene irányított támadásért, akkor támadhatóvá válik.³⁴

McMahan több olyan lehetőséget sorol fel, ami által az igazságtalan háborút viselő fél civiljei felelőssé tehetik magukat az ellenük irányuló támadásért. Ilyen, ha a civilek

- nyomására kezdeményez igazságtalan háborút a kormány;
- írások készítésével és beszédek tartásával érvekkel támogatják az igazságtalan háborút;
- olyan pártra vagy párt képviselőjére szavaznak, ami, vagy aki igazságtalan háborút kíván indítani;
- olyan területen dolgoznak, ami közvetlenül vagy közvetve fegyverekkel vagy háborús eszközökkel látja el a hadsereget;
- adót fizetnek;
- nem lépnek fel az igazságtalan háború indításával szemben.³⁵

Ezekben az esetekben a civilek felelősek az igazságtalan háború kezdeményezésért vagy fenntartásáért, és ezzel felelőssé teszik magukat az ellenük irányuló támadásért.

A civil kezdeményezők és a civil fenntartók ellen irányított támadás többféle lehet. Az igazságos háborúért felelős civilekkel szemben igazságosan lehet fellépni szándékos, illetve nemszándékos, de előrelátott következményű tettek által. A szándékos tettek közé tartoznak a gazdasági szankciók alkalmazása, a civil tulajdon elpusztítása, illetve adó kivetése a háború végén az igazságtalan háború okozta károk helyrehozásáért. A nemszándékos, de előre látott következményű tett a nekik okozott járulékos és halálos kár. A morálisan felelős civilekkel szemben szándékos és halálos erőszak csak a legkritikább esetben alkalmazható. Ilyen eset lett volna 1954-ben a United Fruit Company által presszionált amerikai invázió Guatemalában, illetve az izraeli telepések betelepítése a megszállt palesztin területekre.³⁶

Mindezen lehetőségekkel McMahan szerint a gyakorlatban azonban problémák lehetnek. Az igazságtalan okkal háborúzó fél civiljei nem csoportosan és nem azonos mértékben felelősek, hanem némelyik felelős, mások pedig egyáltalán nem felelősek (például a gyerekek), a felelősök közül pedig némelyek jobban, mások pedig kevésbé felelősek. A felelősöket és az ő felelősségük mértékét sem könnyű beazonosítani. Ezek miatt a civilek támadása általában indiszkriminatív vagy aránytalan, és ezért igazságtalan támadásnak minősül. Továbbá, ha sikerülne is azonosítani és izolálni a felelős civileket, megtámadásuk csak akkor lenne igazságos, ha szükséges is lenne, azaz az hatékonyan hozzájárulna a háború igazságos céljának eléréséhez.³⁷ Ezek a gyakorlati kételyek azonban ismét csak nem érintik az igazságos háború analitikus filozófiai elméletét, a revizionista elméletet.

34 McMahan 2009, 207–212.

35 Uo. 214–215.

36 Uo. 221–223.

37 Uo. 225.

3. A háborúindítás és a háborúviselés igazságossága

McMahan az egyéni önvédelem vizsgálatával elért eredményt – a morális felelősség fogalmát és logikáját – alkalmazza a háborúindítás igazságossága (*ius ad bellum*) és a háborúviselés igazságossága (*ius in bello*) közötti kapcsolat megalapozására is.

Az igazságos háború indításának több szabálya van, mint például az igazságos ok, a helyes szándék és az arányosság. McMahan szerint a *ius ad bellum* legfontosabb szabálya az igazságos ok szabálya, mivel, ha azt nem tartják szem előtt, akkor a többi szabály sem követhető. Például, az arányosság szabálya csak akkor értelmezhető, ha tudjuk, hogy mivel kell összemérni a háború kalkulálható rossz következményeit, hogy a háború arányos legyen. Az *ad bellum* szabályok így nem függetlenek az igazságos ok szabályától.³⁸

McMahan hasonló összefüggést lát az igazságos ok szabálya és a háborúviselési arányosság szabálya között is. A háborúviselési arányosság a háború egyes műveleteinek igazságos céljára, illetve az ennek elérése során okozott kár viszonyára vonatkozik. A háborús műveletek céljai ugyanis csak akkor igazságosak, ha szükségesek, azaz ha hatékonyan előmozdítják az egész háború igazságos céljának a megvalósulását. Az arányosság így ebben az esetben is az igazságos ok szabályának teljesülésétől függ.

Ez az igazságtalan okkal háborút viselő fél esetében azt jelenti, hogy ő a háborút sem képes igazságosan vívni, hiszen minden általa alkalmazott erőszak aránytalan lesz. A háborút igazságos okkal vívó fél az igazságtalan okkal háborúzók féll szemben alapesetben igazságosan harcol. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne követhetne el igazságtalanságot a háború során, például hogy ne támadhatná meg a másik fél nemharcolóit. Ez az eset viszont alkalmat adhat a háború kezdetekor igazságtalan okkal harcoló félnek, hogy háborúját igazságos okkal – nemharcolói védelmében – vívja. Ugyanakkor McMahan felhívja a figyelmet arra, hogy ebben az értelemben a háború kezdetekor igazságtalan okkal viselt háború nem lehet egészében igazságos.³⁹

V. A revizionista elmélet értékelése a teremtésvédelem szempontjából

McMahan revizionista elméletének kulcsa a morális felelősség fogalma. Ez azt foglalja magába, hogy igazságos háborút csak a magát morálisan felelőssé tevő népcsoport és tagjai ellen lehet vívni. Ezt a fogalmat megtaláljuk az önvédelem-elméletben, az igazságos ok szabályában, illetve a kisebb agresszió, a humanitárius beavatkozás, a katonák morális egyenlőségének, a nemharcolók immunitásának és a *ius ad bellum* és *ius in bello* viszonyának a tárgyalásában is.

A McMahan-i morális felelősség fogalma jelentősen különbözik a Walzer-i veszélyesség fogalmától, a revizionista elmélet pedig a hagyományos elmélettől. A hagyományos elmélet szerint a háborús felek harcolói egyenlően támadhatók a háborúban. Ennek az az oka, hogy mindannyian „hozzájárulnak” ahhoz, hogy legitim célpontok legyenek (vagy a közös és önkéntes joglemondással, vagy a közös

38 Vö. McMahan 2005b, 3–5.

39 McMahan 2004, 709–714.

alávetettségel). Olyan helyzetben vannak ugyanis, hogy nem tudhatják, hogy igazságos vagy igazságtalan háborúban harcolnak, mert egyenként nem állnak rendelkezésükre a megfelelő információk, illetve mert az erről való döntés intézményesített, állami döntés. Bár az intézménynek (az államnak) ők is részei, a döntési feladat az állami vezetőké, az ő feladatuk pedig a döntésből származó parancsok végrehajtásával az állam képvisellete a háborúban. A hagyományos elméletet ezért az intézményes és a politikai közösztiszteletben megvalósuló kollektívizmus jellemzi. McMahan elméletében ezzel szemben az egyéntiszteletnek és az individualizmusnak van központi helye. A szembeállítás lényege, hogy a hagyományos elmélet szerint a háborúban az államok cselekszenek az intézményi keretek között élő és őket képviselő egyéneken keresztül, McMahan szerint azonban az állam csak metafora, ami nem képes cselekedni, és a háborúban is kizárólag egyének cselekszenek.⁴⁰ A hagyományos és a McMahan-i elmélet az állami cselekvésnek és a háborúnak más-más képét (vízióját) fogadja el.

McMahan morális felelősség-fogalma hasonlít az Aquinói Szent Tamás által alkalmazott érdem fogalmához.⁴¹ A felelősség és az érdem között azonban különbség van. A különbség abban áll, hogy az érdem magába foglalja a károkozás önálló indokát (ebben az esetben a megtorlást), ami miatt az akkor is igazságos, ha nem szükséges egy további cél eléréshez. A felelősség ezzel szemben csak a károkozás eszköz-indokát foglalja magába egy másik cél – például az önvédelem – elérése végett. Az érdem a bűnösséggel (*culpability*) együtt járó fogalom, ami pedig magába foglalja a felelősséget. A felelősség azonban nem foglalja magába a bűnösséget, hanem tágabb annál. A McMahan-i és a Szent Tamás-i elmélet közötti így részleges hasonlóság áll fenn.⁴²

Két másik hasonlóság a McMahan-i és a Szent Tamás-i elmélet között a békeorientációjukban, illetve a harcolók egyenlőségének tagadásában áll. Az igazságos háború elméletének középkori változatának fontos tartalmi elemei, hogy az igazságos háborúnak a (keresztény) békét kell előmozdítania, illetve hogy a harcoló felek jogai és kötelességei különbözők. Ezzel szemben a nemzetközi jogi változat általánosságban nagyobb teret enged az államok érdekérvényesítési törekvéseinek és így kevésbé képes megalapozni a békét, illetve a különböző oldalon harcolóknak hasonló jogosultságokat és kötelességeket biztosít. A revizionista elmélet pedig a középkori változathoz hasonlóan fontosnak tartja a békeállapot megőrzését, ahogyan – szintén a középkori elmülethez hasonlóan – úgy véli, hogy a harcoló felek nem rendelkeznek hasonló jogosultságokkal. A McMahan-i elmélet békeorientáltsága természetesen nem azonos a pacifizmussal, ahogyan a Szent Tamás-i elmélet sem pacifista (esetleg csak a pacifizmus középkori formájának értelmében⁴³). Ugyanakkor azzal, hogy a kisebb agresszió megakadályozását nem tartja igazságos oknak, McMahan a hagyományos igazságos háború elméletétől a pacifizmus felé mozdul el.⁴⁴

40 Vö. Lazar 2017b, 38–41.

41 Szent Tamás elméletéhez lásd: Boda 2023b.

42 McMahan 2005b, 7.

43 Boda 2022, 172–175.

44 McMahan 2014, 131.

A hasonlóságok ellenére azonban Szent Tamás és McMahan is más képet fogad el az állami cselekvésről és a háborúról. Szent Tamás számára a keresztény közösség békéje bír jelentőséggel, ezzel szemben McMahan számára a nemzetközi béke és benne az egyének. McMahan úgy látja, hogy a hidegháborút követően a háborús konfliktusok tipikusan nem az államok között, hanem az államokon belül zajlanak, így főként humanitárius beavatkozást igényelnek az áldozatok védelme érdekében.⁴⁵ McMahannál a keresztény közösség (és a nemzetközi államközösség) eszméjét az emberi közösség eszméje váltja fel.

Összességében ezért az mondható, hogy a háború morális megítélésnek sokféle elképzelésében a revizionista elmélet a középkori és a nemzetközi jogi elmélet között helyezkedik el. A két szélsőség (a pacifizmus és a militarizmus) között található álláspontok a pacifizmushoz közelebb álló igazságos háború elmélete, ami szerint az igazságos célért folyó háború az igazolt háború, és a militarizmushoz közelebb álló realizmus, ami szerint az állam érdekeit kielégítő háború az igazolt háború. Az igazságos háború elméletének a különböző formái is eltérnek azonban abban a kérdésben, hogy mennyire támogatják a békét, és hogy mennyire korlátozzák a háborút. Az igazságos háború elméletének a pacifizmushoz legközelebb eső formája a középkori elmélet, ami az igazságos háborút minden emberi közösség közös természeti törvényeinek érvényesítéseként a békétlenség felszámolásaként fogja fel. A realizmushoz közel eső elméleti forma a nemzetközi jogi elmélet, ami szerint az igazságos háborúban az alapvető és közös állami érdekek, az állami jogok védelmének van konvencionális – az évszázados állami akaraton is múló – jelentősége. A revizionista elmélet, több szempontból a középkori elmélethez hasonlóan, emberi jogok érvényesítésként fogja fel az igazságos háborút, azonban az emberi egyének jogainak védelmét és az azokat védő államok védelmét is szem előtt tartja. Ez az elmélet a nemzetközi jogi elmélet és a középkori elmélet között található, mint ami az előbbinél jobban, az utóbbinál azonban kevésbé köteleződik el a békének és a teremtésvédelemnek, illetve korlátozza a háborús károkozást.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Boda Mihály 2020. Erasmus and István Magyari on the Justification of War. *AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*. 19 (1): 27–36.
<https://doi.org/10.32565/aarms.2020.1.9>
- Boda Mihály 2022. Az igazságos háború elméletének kiterjesztése a rendészetre: történelmi és kortárs elméletek. *Belügyi Szemle*, 70 (1): 169–185.
<https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.1.10>
- Boda Mihály 2023a. *A háborús ideológiák története*. Budapest: Ludovika.
- Boda Mihály 2023b. A teremtésvédelem és az igazságos háború elmélete: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig. *Hadtudományi Szemle*, 16 (4). (Megjelenés előtt).
<https://doi.org/10.32563/hsz.2022.1.7>
- Boorse, Christopher-Sorensen, Roy A. 1988. Ducking Harm. *The Journal of Philosophy*, 85 (3): 115–133.
<https://doi.org/10.2307/2027067>
- Frowe, Helen 2011. *The Ethics of War and Peace*. London és New York: Routledge.

45 McMahan 2008b, 73–74.

- Kaufman, Whitley R. P. 2009. *Justified Killing*. Lanham: Roman and Littlefield.
- Lazar, Seth 2017a. Evaluating the Revisionist Critique of Just War Theory. *Daedalus*, 146 (1): 113–124.
https://doi.org/10.1162/DAED_a_00426
- Lazar, Seth 2017b. Just War Theory: Revisionists Versus Traditionalists. *Annual Review of Political Science*, 20: 37–54.
<https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-060314-112706>
- McMahan, Jeff 1994. Self-Defense and the Problem of the Innocent Attacker. *Ethics*, 104 (2): 252–290.
<https://doi.org/10.1086/293600>
- McMahan, Jeff 1996. Intervention and Collective Self-Determination. *Ethics and International Affairs*, 10 (2): 1–24.
<https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.1996.tb00001.x>
- McMahan, Jeff 2004. The Ethics of Killing War. *Ethics*, 114 (4): 693–733.
<https://doi.org/10.1086/422400>
- McMahan, Jeff 2005a. Self-Defense and Culpability. *Law and Philosophy*, 24 (6): 751–774.
<https://doi.org/10.1007/s10982-005-0841-z>
- McMahan, Jeff 2005b. Just Cause for War. *Ethics and International Affairs*, 19 (3): 1–21.
<https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.2005.tb00551.x>
- McMahan, Jeff 2008a. The Morality of War and the Law of War.
In David Rodin-Henry Shue (szerk.): *Just and Unjust Warriors*. 19–43. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780199233120.003.0002>
- McMahan, Jeff 2008b. Aggression and Punishment.
In Larry May (szerk.): *War: Essays in Political Philosophy*. 67–84. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511840982.005>
- McMahan, Jeff 2009. *Killing in War*. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199548668.001.0001>
- McMahan, Jeff 2010. Humanitarian Intervention, Consent, and Proportionality. In N. Ann Davis-Richard Kelsen-Jeff McMahan (szerk.): *Ethics and Humanity*. 44–72. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195325195.003.0003>
- McMahan, Jeff 2014. What Rights May Be Defended by Means of War? In Cécile Fabre-Seth Lazar (szerk.): *The Morality of Defensive War*. 115–156. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199682836.003.0006>
- McMahan, Jeff 2016. Preventive War and the Killing of the Innocents.
In Richard Sorabji-David Rodin (szerk.): *The Ethics of War. Shared Problems in Different Traditions*. 169–190. Aldershot: Ashgate.
<https://doi.org/10.4324/9781315239880-12>